

ПРОБЛЕМАТИКА ПОЛЬСЬКОГО ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.*

Польське шевченкознавство другої половини ХІХ ст. має чималі досягнення. Коли уважно проглянути продукцію польських критиків і публіцистів цього періоду, можна виявити в ній більше 30 статей, розвідок і повідомлень про життя і творчість Т. Шевченка. Ці матеріали згрупуємо в такі цикли: 1) перші голоси про життя і творчість Т. Шевченка, зокрема про «Кобзар» 1860 р.; 2) літературний портрет українського поета; 3) окремі проблеми, пов'язані з життям і творчістю Шевченка, та повідомлення про вшанування його пам'яті. Деякі з цих питань уже висвітлювали як українські, так і польські дослідники, але в загальному плані й не завжди охоплюючи всі матеріали. У нашій статті використаємо, поряд із відомими матеріалами, і маловідомі нариси й повідомлення про Шевченка, зосереджуючи головну увагу на питаннях, що не стали предметом досліджень. Переходимо до стислого розгляду проблематики польського шевченкознавства другої половини ХІХ ст. згідно з поданим вище планом.

I

У рядах перших польських популяризаторів творчості Т. Шевченка чільне місце займає Леонард Совінський (1831–1887), якого І. Франко назвав гарячим демократом**. Твори Шевченка та інших сучасних йому українських письменників стали поштовхом для написання Л. Совінським розвідки «*Studia nad ukraińską literaturą dzisiejszą*» (Wilno, 1860). Однак назва цієї студії не відповідає її змістові. Автор приділив у ній більше уваги історії, ніж літературі. Це своєрідний вступ до української літератури. Совінський на початку розвідки заявив, що польська громадськість відвертається з невинуватою байдужістю від українського письменства. Бажано після пристрасних сутичок між Польщею і Україною «остаточно подолати споконвічні нарікання і гаслом сердечного миру повітати зірку, яка сходить»***. Очевидно, йдеться про нову українську літературу. Кращі твори її Совінський назвав «історичною думою, що по черзі пролетіла простори історії, романсу і пісні». Але до творів Шевченка і Костомарова на історичні теми він виявив критичне ставлення. Зокрема Совінський не поділяв їх погляду, що козаки були виразниками інтересів широких мас українського народу. З цією митою він зробив широкий екскурс у минуле України, зосередивши увагу на часах козаччини. Автор невірно інтерпретував роль козацтва в історії українського народу. Він намагався довести, що козацькі повстання проти шляхетської Польщі, особливо визвольна війна 1648–1654 рр., ставили своїм завданням вибороти тільки привілеї для козаків, незалежно від того, що в цих визвольних рухах брали участь і селяни. Хоч критик, коли йдеться про польсько-українські історичні відносини, висловив низку вірних думок, наприклад, засудив дії єзуїтів у зв'язку із введенням

* Подаємо за: Пачовський Т. Проблематика польського шевченкознавства другої половини ХІХ ст. // Збірник праць ХVІ наукової шевченківської конференції. — К., 1969. — С. 141–169.

** Див.: Франко І. Твори в двадцяти томах. Т. ХVІІІ. — К: Держлітвидав України, 1955. — С. 207.

*** Тут і далі переклад наш. — Т. II.

Брестської унії, співчував селянам, що терпіли гніт із боку феодалів, проте не зрозумів визвольної боротьби українського народу, оцінив її з консервативних позицій. Із цих же позицій він розглядав твори українських письменників на історичні теми, наприклад, історичні поеми Шевченка*. Однак розвідка Совінського «Студії над сьогоднішньою українською літературою» не позбавлена позитивного значення. Автор закликав своїх земляків, як вірно зауважив Є. П. Кирилюк, до польсько-українського порозуміння** і вивчення української літератури. Совінський першим почав перекладати Шевченкові поезії польською мовою. Вже в 1860 р. були надруковані вірші: «Po co ty chodzisz na tę mogiłę?» («Чого ти ходиш на могилу?»), «Ej, na co mi żeniaczka ta» («Нащо мені женитися?»), «Oj po górze kwiat się wspina» («Ой по горі роман цвіте»)***. Немає сумніву, що під впливом Л. Совінського творчістю Шевченка зацікавилися літератори і публіцисти.

Перше ширше слово про Шевченків «Кобзар» належить польському письменникові Тадею Падалиці (псевдонім Зенона Фіша, 1820–1870). Саме 1860 р. у «Gazecie Warszawskiej» (№ 146) опубліковано відгук на третє видання «Кобзаря» Шевченка. Падалиця високо оцінив поезії Шевченка на соціально-побутові теми. Однак не сприйняв його творів на історичну тематику, зокрема поему «Гайдамаки», бо перебував на боці консерваторів, що не схвалювали визвольного руху українських народних мас.

Л. Совінський третє видання «Кобзаря» розглянув докладніше від Т. Падалиці. У 1861 р. він опублікував переклад поеми «Гайдамаки» із великою передмовою, в якій охарактеризував життєвий шлях Т. Шевченка та його твори, що увійшли до «Кобзаря» 1860 р.**** Стислий огляд цієї передмови подав Г. Д. Вервес у монографічному дослідженні про зв'язки Шевченка з Польщею****. На наш погляд, думка дослідника, що праця Совінського «має суто інформаційний характер», не цілком справедлива. Про це може свідчити детальніший розгляд розвідки польського критика.

Совінський, подавши біографію Шевченка, визначив основні риси його творчості — патріотизм, ненависть до агресії, відчуття власних горя і смаків, захоплення суспільною думкою тощо. Він відзначив, що не всі твори поета увійшли до цієї збірки, що багато кращих Шевченкових поезій поширюється в рукописній формі. «Про них, — пише критик, — ми змушені мовчати, поки не будуть опубліковані. Тепер обмежимося «Кобзарем»*****. У зв'язку з тим, що передмова Совінського була призначена для масового читача, у ній багато уваги приділено змістові творів. Проте автор сказав своє слово і про їх художні особливості. Зміст подав майстерно, зберігаючи засоби поетичної мови оригіналу. Це загалом художні прозові переклади поетичних творів Шевченка. Крім того, Совінський ілюстрував передмову віршованими перекладами деяких поезій. Змісту поеми «Гайдамаки» він не подав тому, що в другій частині публікації міститься її переклад. Совінський, знайомлячи читача з темами та образами творів Шевченка, чітко визначив і найбільш істотні їх риси.

Балада «Причинна», за його словами, «ясніє всіма достоїнствами, характерними для зрілих поезій Тараса. І тут уже дивує нас щасливе вміння поєднати ліризм з

* Szewczenko Taras. Studium przez Leonarda Sowińskiego z dołączeniem przekładu «Hajdamaków». — Wilno, 1861. — S. LIII–LVII.

** Кирилюк Є.П. Українські письменники — революційні демократи й літератури західних і південних слов'янських народів у XIX ст. — К.: Вид-во АН УРСР, 1963. — С. 12.

*** Kurjer Wileński. — 1860. — № 41. — С. 61 і 67.

**** Szewczenko T. Studium przez Leonarda Sowińskiego... — S. LIII–LVII.

***** Вервес Г.Д. Т.Г. Шевченко і Польща. — К.: «Дніпро», 1964. — С. 140–141.

***** Szewczenko T. Studium przez Leonarda Sowińskiego... — S. XVII.

описовістю, захоплює повний життя колорит, незрівнянна пластика форм і та ніжна щирість, яку поет забарвлює часом гумором українського бідлахи^{*}. У баладах «Тополя» та «Утоплена» автор бачить зв'язок із народною творчістю.

Із великим захопленням сприйняв Совінський поеми «Катерина» і «Наймичка». Ось що пише він про першу з них: «Що ж може бути реальнішого від цієї селянської повісті? Почуття і картини не виходять поза межі звичайних умов селянського побуту, дійсність не виривається з нормальної щоденної сфери: протягом усього оповідання залишаємося на землі. Поет взяв із народного життя одну сльозу, але силою своєї любові освітив її так чудово, що вона задрожала всіма променями людського духа. І вбога селянка стала героїнею...»^{**}.

Низку цінних думок висловив критик про ліричні поезії Шевченка, хоча вважав, цілком справедливо, що важко «описати їх зміст», важко передати відбиті в них почуття, найкраще їх відчутти в українському оригіналі. Проте Совінський вірно висловлювався про Шевченка-лірика. Так, наприклад, наводячи поезію «Рано-вранці новобранці» в перекладі польською мовою, він заявив: «Шевченко єдиний з тих поетів, для яких зітхання окремого серця більше значить, ніж найвища абстрактна ідея. Його пісня є передусім людською, яка перебуває в країні індивідуальних почуттів (хоча не цілком власних), але поет бере їх зі звичайної сфери, анітрохи не виняткової, тоді ця пісня набуває вселюдського значення і піднімається до рівня ліричної історії народу»^{***}. Псалми, які увійшли до «Кобзаря», польський критик вважав майстерними щодо форми. Проте незрозуміло, чому його не задовольнив зміст псалмів, вибраних Шевченком для творчого використання.

Невірно поінформував Совінський читача про ідейний зміст творів Шевченка на історичні теми, зокрема поем «Тарасова ніч» і «Гайдамаки», безпідставно звинувачуючи автора цих творів у пропагуванні племінної ненависті. Критик не зрозумів ідейного звучання Шевченкових поем. Усе ж його заслуга в тому, що він дав повний і на сьогодні єдиний переклад «Гайдамаків» польською мовою.

Хоча Совінський не зупинився на особливостях Шевченкового вірша, однак дуже вдало охарактеризував наприкінці розвідки віршову будову поеми «Гайдамаки»: «Ритмічність Шевченкового вірша пливе нерегулярними відступами. Хоча арифметичний розмір завжди зберігається, проте послідовність наголошених і ненаголошених складів залежить виключно від настрою почуттів, нагадуючи спів-декламацію народних кобзарів, що виступають в українських містечках на ярмарках. Щодо рими, то на кожних чотири вірші тільки два мають однакове кінцеве звучання»^{****}. Таким чином, він виявив ритмічну спорідненість Шевченкової поеми з українськими народними думами, хоча не висвітлив її ширше.

Розвідка Совінського разом із перекладом поеми «Гайдамаки» викликала кілька відгуків. У першому номері журналу «Biblioteka Warszawska» від 1862 р. (стор. 159–162) надруковано рецензію за підписом «f». Польський шевченкознавець М. Якубець вважає, що під цим криптонімом заховався письменник консервативного табору Феліціан Фаленський^{*****}. Рецензент, негативно оцінюючи Шевченка як співця минулого

* Там само. — С. XXIV.

** Там само. — С. XL.

*** Там само. — С. XLVI.

**** Там само. — С. LVII–LVIII.

***** Якубець М. Шевченко среди поляков // Шевченко и мировая культура. — М: «Наука», 1964. — С. 216.

України, дорікав Совінському за переклад «Гайдамаків». Фаленський не схвалював ідейного змісту Шевченкового твору, зображення картин часів Коліївщини. На його думку, слід було перекласти інші твори Шевченка, наприклад, поему «Наймичка», яку він назвав «прекрасною ідилією, повною чару, щирою та проїнятою правдою».

Відгукнувся на розвідку Совінського також Андрій Гожалчинський, який у 1862 р. опублікував чималу збірку поезій Шевченка в перекладі польською мовою*. До збірки була додана передмова про життя і творчість Шевченка. На початку передмови Гожалчинський зазначає, що «кілька квітів, зірваних із могили українського поета-пророка, пересаджуємо на рідну ниву», тобто він присвячує свою збірку пам'яті Шевченка, який рік тому помер. Поезіям Шевченка критик надав переваги над творами польських поетів, що писали на теми українського життя (очевидно, йшлося про польських письменників так званої української школи). Після цих вступних уваг Гожалчинський критично оцінив працю Л. Совінського «Студії над сьогоднішньою українською літературою» і передмову до перекладу «Гайдамаків». Він не погоджувався з негативною оцінкою Шевченкових історичних поем. Беручи під захист Шевченка, заявив, що твір «Гайдамаки» спирається на народні джерела, тому не відступає від художньої правди. Однак зауваження Гожалчинського, що Совінський «кількадесят слів про інші твори заглушив «Гайдамаками», не відповідає дійсності. Ще в 1862 р. К. Друмкевич, про якого йтиметься нижче, довів безпідставність цього твердження.

У дальшій частині передмови Гожалчинського подається характеристика життя Шевченка і згадуються видання «Кобзаря» (1840 і 1860 рр.). Особливу увагу критик приділив ідейному змістові творів українського поета. Ось як охарактеризував він його народність: «Шевченко відгадав і відчув усі почуття свого народу і став наче його вибранцем у повному значенні цього слова»**. Вірно оцінив Гожалчинський мову Шевченкових поезій та їх інтернаціональне звучання. В них, твердив критик, «є струни, спільні усім серцям, усім відтворенням і почуттям подібно, як одвічний ідеал краси... Є почуття такі свіжі, що ніколи не зів'януть у відношенні до людськості: це любов, це тиха сльоза співчуття до знедолених»***. Саме ці переваги творів Шевченка призвели до того, що Гожалчинський взявся за їх переклад польською мовою. «Віддаю цю працю, — пише він, — в данину своїм землякам із сумлінним переконанням, що роблю це вчасно, що, показуючи в правдивому світлі постать народного поета України, сплачую належний борг своєму народові, бо хто не вміє шанувати і оцінити іншого народу, не шанує і свого, та є найбільшим деспотом, бо є деспотом думки»****. Наприкінці розвідки автор поінформував, як вирішено вшанувати пам'ять Шевченка в Україні (побудувати пам'ятник, організувати школу ім. Т. Шевченка, призначити кілька шевченківських стипендій для студентів Київського, Харківського та Одеського ліцеїв, видати твори Шевченка, преміювати найкращу працю про нього, подавати допомогу родичам поета тощо). А. Гожалчинський збіркою своїх перекладів творів Шевченка польською мовою також бажав вшанувати пам'ять українського Кобзаря. Передмова закінчується словами Шевченка в польському перекладі:

I o dziwa! Tam gdzie trupy,
Dziś żywi powstałi!

* Gorzałczyński A. J. Przekłady pisarzy małorosyjskich. T. 1, Taras Szewczenko. — K., 1862; Гожалчинський, як удалось останнім часом встановити, мав ім'я Андрій.

** Gorzałczyński A. J. Przekłady pisarzy małorosyjskich. — S. XVIII.

*** Там само. — С. XVII–XVIII.

**** Там само. — С. XVIII.

I brat brata ścisnął szczerze
 I obaj szeptali
 Słowa miłości i wiary:
 Na wieki! Na wieki!*

Гожалчинський вірно познайомив польського читача з творчістю Шевченка, даючи йому можливість вивчити кращі зразки поезій Кобзаря в перекладі польською мовою.

Однак, як уже згадувалося, Гожалчинський не завжди справедливо критикував Совінського, що викликало відповідь із боку К. Друмкевича, київського кореспондента газети «Tygodnik Poznański»**. Повідомивши на початку кореспонденції про збірку перекладів, здійснену Гожалчинським, Друмкевич далі полемізував із ним, критикував ту частину передмови Гожалчинського, в якій йшлося про Совінського. Кореспондент не поділяв думки Гожалчинського, що Совінський перекладом «Гайдамаків» «зареконував нам в особі Шевченка якогось страшного страхопуда» та аналізом цієї поеми заглушив інші Шевченкові твори. Друмкевич писав, що у розвідці Совінського «найдебільніше зібрано відомості про все, що могло послужити для вірного показу недавно померлого українського поета Шевченка, проаналізовано тут детально майже кожний відомий із двох видань (1840 і 1860 рр.) твір цього поета». Далі наведено висловлювання Совінського про балади, ліричні поезії та поеми Шевченка. Друмкевич вважав, що Совінський вірно охарактеризував творчість українського поета. «Балада «Тополя», — пише він, — послужила Совінському для виявлення майстерності Шевченка в зображенні селянського побуту». Переклади, здійснені Совінським, Друмкевич назвав гарними, розвідку про Шевченка цікавою. Хоча Друмкевич у низці питань правильно оцінив Совінського як шевченкознавця, проте допустив помилку, приєднавшись до його поглядів на твори Шевченка про минуле українського народу.

Із захопленням сприйняв Шевченків «Кобзар» 1860 р. відомий польський поет В. Сирокомля (1823–1862), який переклав із нього чимало творів. Переклади Сирокомлі опубліковано у Вільні 1863 р. під назвою «Kobzarz» Tarasa Szewczenki». На початку збірки міститься коротка довідка про Шевченка та його твори. «Тарас Шевченко, — читаємо в ній, — поет, який живе, відомий із різних перипетій життя, заслуговує на належну йому назву першого сьогодні співця України. Зважаючи на те, що ще передчасно робити досліди про життя і твори живого поета, ми переклали без будь-яких студій його «Кобзаря», збірку думок і поем, що відзначаються щирістю, силою, глибоким знанням і любов'ю народу. Українська поезія, яка розпочала нову епоху, не може бути нам байдужою»***. На підставі зіставлень перекладів з оригіналом ми вважаємо, що Сирокомля переклав низку творів Шевченка польською мовою за виданням «Кобзаря» 1860 р. Наводимо окремі рядки з перших трьох видань Шевченкового «Кобзаря» та перекладу Сирокомлі:

У Шевченка:

1840 р.:

Білий ус, стару чуприну.

* Там само. — С. XIV–XV.

** Tygodnik Poznański. — 1862. — № 26. — С. 206–208.

*** «Kobzarz» Tarasa Szewczenki. Z małorosyjskiego spolszczył Wł. Syrokomla. — Wilno, 1863. — S. 1 (не нумерована).

.....
 Ні з ким *веселитись*.

1844 р.:

Білий ус, стару чуприну.

.....
 Ні з ким *веселитись*.

1860 р.:

Сивий ус, стару чуприну.

.....
 Ні з ким *говорити*.

У Сирокомлі:

W siwe wąsy i czuprynę.

.....
 By przemówić kilka słów.

Сирокомля уклав збірку «Kobzarz» Tarasa Szewczenki», як впливає зі змісту наведеної довідки, ще за життя українського поета. Про це свідчить також примітка видавця збірки: «Це (тобто передмова і переклади. — Т. П.) було написано перекладачем ще за життя Шевченка...». Беручи до уваги сказане, можна твердити, що Сирокомля підготував збірку перекладу Шевченкових поезій у період із другої половини січня 1860 р. (після виходу третього видання «Кобзаря») до 10 березня 1861 р. (дата смерті Шевченка).

Таким чином, Сирокомля першим уклав збірку поезій Шевченка в польському перекладі, хоч вона була надрукована аж у 1863 р. Він високо оцінив творчість Шевченка, назвав його першим співцем України та спостеріг такі риси його поезій, як безпосередність, силу і любов до народу. Проте Сирокомля не зрозумів ідейного змісту поеми «Гайдамаки», несправедливо заявивши, що «автор, умочуючи перо в крові, осквернив естетичну красу своїх образів». Висновок В. Сирокомлі зводився до того, що полякам необхідно вивчати нову українську поезію, початок якій дав Шевченко.

На збірку перекладів Сирокомлі «Kobzarz» Tarasa Szewczenki» незабаром після її виходу з'явилася рецензія в журналі «Biblioteka Warszawska» (1863, № 1, с. 369–374). Рецензент Ф. Фаленський, що підписався літерою «f», рік тому негативно оцінив поему «Гайдамаки» у перекладі Л. Совінського. До Сирокомлі як перекладача Шевченка поставився з пошаною і повним визнанням. Однак у рецензії Фаленського сказано більше про Шевченкові твори, ніж про їх переклади. Хоча рецензент назвав Шевченка «поетом і то першого ряду», виділивши такі його риси, як народність і поетичну майстерність, проте не дав вірної оцінки творам на історичні теми. Із творів Кобзаря виділив соціально-побутові поеми «Катерина» і «Наймичка», в яких немає «ніяких складних ефектів, все звичайне, буденне, типове». «Наймичку» визнав «вершиною слави українського поета-пророка». Рецензія закінчується похвалою на адресу перекладача: «Думаємо, що зайвим було б говорити що-небудь про достоїнства перекладу. Ім'я Сирокомлі аж надто виручає нас у цьому питанні». Така категорична заява без конкретного матеріалу не могла задовольнити читача. Рецензент не повністю впорався зі своїм завданням, не виявив художньої майстерності Сирокомлі як перекладача Шевченкових поезій.

Деякі відомості про життя і творчість Шевченка знаходимо у польській пресі 60–70-х років XIX ст. Так, наприклад, С. Доленга у газеті «Tygodnik Poznański» від 14 листопада 1862 р. (№ 46), спростовуючи невірні твердження про Шевченка в анонімному нарисі «Спогади з подорожі», надрукованому у 78 номері газети «Dziennik Literacki» від 1862 р., дав справедливу оцінку його творчості. Г. Д. Вервес переконливо довів, що під псевдонімом «Доленга» виступив С. Сераковський*. У спростуванні Доленги (Сераковського) чимало такого, чого ми не зустрічали у польській критиці й публіцистиці. Шевченка він назвав народним віщим поетом, мову його творів визнав зрозумілою у всій Україні й відзначив, що великої популярності набули Шевченкові твори серед передових поляків. Сераковський, посилаючись на статтю Богдана Залеського про Шевченка**, особливого значення надав творам поета 1843–1857 рр., зокрема, «Кавказ», «І мертвим і живим...», «Заповіт», «Єретик» та ін.***

С. Сераковський підійшов до розгляду творчості Шевченка з демократичних позицій, що допомогло йому вірно з'ясувати її значення.

Цінні матеріали для шевченкознавства подано в окремих польських публікаціях другої половини XIX ст. Деякі з них ще не стали об'єктом дослідження. У збірці поезій «Wieszce oratorium» Богдана Залеського (1802–1886), виданій у Парижі 1865 р., гідною уваги є довідка (с. 222–226) до вірша «Mogiła Tarasowa», присвяченого Шевченкові. Залеський поінформував у ній коротко про життя і творчість Шевченка. Захоплення викликала і його лірика. «Тарас Шевченко, — пише автор, — мав свою поетичну весну — добу, звичайно, коротку, свіжих, розквітлих почуттів і натхнення. З цієї погідної доби знаю кілька пісень, пройнятих красою і місцевим колоритом. Немає сумніву, що це найцінніші й найкращі його твори, по суті, архітвори. Закоханий в оповідання і перекази свого народу, поет співає зі щирістю, простотою і безпосередністю старих кобзарів, без письменницьких забаганок. Тарас досконало володів українською мовою та збагатив її не одним гарним висловом задуми або туги. У ритмі йшов деколи за Пушкіним або Лермонтовим, але форма його пісні й корінь своєрідні... Щоб виявити на прикладі щойно названі особливості Шевченкової поезії, наведу коротку думку або скоріше веснянку, що так захоплює і яскраво змальовує українське село. Багато років уже ця пісня звучить у моєму серці й слухові»****. Далі надруковано латинкою текст вірша «Садок вишневий коло хати». Залеський високо цинив Шевченка-лірика, однак його поем на історичні теми не розумів.

Цікавою для шевченкознавців є згадка про Шевченка, яка разом з уривком поеми «Гамалія» в польському перекладі міститься в книзі «Słowianie pod tureckiem i austriackiem panowaniem» (Poznań, 1877). Спочатку ця книга Адольфа д'Арвіля з'явилася французькою мовою. На польську мову переклав її, як довів це М. М. Гресько, Леонард Ретель. В одному з розділів книги А. д'Арвіля йдеться про Україну. Там же згадується і про Тараса Шевченка, який у своїх творах оспівував минуле українського народу, його боротьбу з турецькими агресорами. Для прикладу подано уривок із «Гамалії» (рядки 143–170). Цей уривок у польському перекладі Л. Ретеля невідомий досі шевченкознавцям, тому наводимо його текст повністю:

* Вервес Г. Д. Т. Г. Шевченко і Польща... — С. 132.

** Шевченкознавці, які зупинялись на кореспонденції, помилково замість Богдана Залеського назвали Броніслава Залеського.

*** Статті Богдана Залеського, про яку згадує Доленга у своїй кореспонденції, не вдалося розшукати.

**** Wieszce oratorium Bohdana Zaleskiego. — Paryż, 1865. — S. 224.

Nasz ataman Hamalija,
 Ataman zawzięty,
 Zebrał chłopców i popłynął
 By hulać po morzu,
 By po morzu hulać,
 Sławę sobie zdobyć
 Nagle wśród nich Hamalija
 Krzyknął niespodzianie:
 Bracia! Będziem żyli!
 Będziem żyli, wino pili
 I janczarów bili!
 A kurenie nasze w Siczy
 W dywany zdobili.
 Wyszli, wyszli zaporozczy

I z tureckiej niewoli
 Braci oswobodzić.
 Oj! popłynął Hamalija
 Aż tam do Skutari,
 Gdzie siedzieli zaporozczy
 Czekający kaźni.
 Na łan żyto zbierać,
 Żyto zbierać, w kopy składać
 I huknęli razem:
 «Chwała tobie Hamalija
 Na wszech świat szeroki!
 Świat szeroki i na Ukrainę,
 Żeś ty braciom nie dał zginąć
 Zginąć na obczyźnie»*.

Отже, названі польські літератори 60–70-х років XIX ст. правильно оцінили значну частину творів Шевченкового «Кобзаря», виділивши такі риси їх, як народність, реалізм і художність. Але поеми Шевченка на історичні теми не одержали з боку більшості критиків вірної і повної характеристики.

II

У польському шевченкознавстві вже у 60-х роках XIX ст. з'являються літературні портрети Шевченка. Найповніший портрет українського поета склав Г. Батталія. Його дослідження «Taras Szewczenko, życie i pisma jego» вийшло друком у Львові 1865 р. Радянські шевченкознавці позитивно оцінили працю Г. Батталії. Так, В. Я. Неділько пише: «Заслуга Гвідо Батталії полягає в тому, що його перу належить перша спроба узагальнення ідейно-художніх особливостей Великого Кобзаря, зроблена з позиції щирої симпатії до геніального українського поета та його народу; в тому, що він був палким популяризатором творчості великого українського поета в Польщі, закликав читати, вивчати і любити його»**. Згодом Є. П. Кирилук та Г. Д. Вервес подали схвальну характеристику Г. Батталії, виявивши нові деталі щодо його біографії та написаної ним книги про Шевченка***. Проте українські дослідники не охопили усіх питань, які висвітлив Батталія.

Ті завдання і труднощі, що стояли перед Батталією як дослідником Шевченка, з'ясовані в передмові його монографії. «Піднімаючи накреслення історії життя великого поета, — пише автор, — та аналізу його творів, передбачав я труднощі, з якими буду змушений боротися. Між земляками поета не знайшовся ще працівник, який, використавши різні матеріали, критично накреслив би опис життя народного й одночасно національного співця. Тут і там ледве в українських журналах розкидані окремі

* Słowianie pod tureckiem i austriackiem panowaniem. Zarysy i wspomnienia z podróży przez Cyryla. Tłumaczenie z francuskiego. — Poznań, 1877. — S. 201–202.

** Неділько В.Я. Шевченко в оцінці Гвідо Батталії // Радянське літературознавство. — № 2. — 1963. — С. 79.

*** Кирилук Є.П. Українські письменники — революційні демократи й літератури західних і південних слов'янських народів у XIX ст... — С. 23–26; Вервес Г.Д. Т. Г. Шевченко і Польща... — С. 154–157.

фрагментарні відомості про його життя. Тому я намагався, наскільки це можливо, позбирати цю невелику кількість сирого матеріалу і, таким чином, дати читачеві короткий погляд на життя, діяльність і терпіння того, хто звернув на себе увагу всієї слов'янщини^{*}. Батталія використав для свого дослідження все, що мав під рукою: кілька номерів журналу «Основа» і «Вечерниці» за 1862 і 1863 рр., окремі видання «Кобзаря», рукопис поеми «Сон» та розвідки Л. Совінського й А. Гожалчинського, а також розділ із книжки Гордона «Sołdat» (Lipsk, 1865, с. 103–105), присвячений Шевченкові. Польський дослідник хотів передусім познайомити читача з ідейним змістом Шевченкових творів. У роботі Батталії, що складається з восьми розділів (57 с.), після короткого нарису про минуле України висвітлено життєвий шлях Шевченка, теми, образи, ідеї та деякі художні особливості його творів. Під час розгляду цих питань автор постійно звертає увагу на критичну літературу, наголошує на її досягненнях і критикує помилки. Завершує дослідження оглядом творів Шевченка у перекладах Л. Совінського, А. Гожалчинського і В. Сирокомлі та подає деякі біографічні довідки.

Зупинимось на окремих проблемах, що висвітлено у праці Батталії. Біографічні дані про Кобзаря автор зачерпнув з окремих статей, опублікованих в українських журналах. Дитячі роки Шевченка охарактеризував на підставі розвідки «Дитинний вік Шевченка», надрукованої в журналі «Вечерниці» за 1862 р. Інші біографічні відомості Батталія подав за Шевченковою автобіографією. Дуже добре, що біографію поета він пов'язує з його творчістю. Так, розповідаючи про дитинство Шевченка, автор підкреслює, що тема поеми «Гайдамаки» нав'язана враженнями з дитячих років поета. «Його дід, — пише Батталія, — розповідав часто про Коліївщину, бо сам був її свідком, можливо, учасником. Ті сцени, що про них розповідали тоді свідки, залишилися у пам'яті Тараса, навіть у тих самих барвах, в яких їх бачив народ... У таких же барва передав їх і в поемі «Гайдамаки»^{**}.

До своїх попередників дослідник ставився критично. Він не погоджувався з Фаленським, що Шевченкові добре жилося в Ангельгардта. Батталія подає найважливіші біографічні факти, причому чимало уваги приділяє виникненню художніх творів поета, наводячи уривки з них в оригіналі або перекладі. Дослідник ставить до Шевченка з любов'ю і пошаною, що засвідчують його роздуми щодо тих чи інших фактів із життя Кобзаря.

Центральним питанням у праці Батталії є розгляд поетичних творів Шевченка. Польський дослідник чітко з'ясовує їх тематику й ідейне спрямування. При цьому він полемізує з тими польськими критиками, які неправильно інтерпретували ідейний зміст поезій Шевченка. Спостереження Батталії заслуговують уваги. Наводимо кілька з них.

Балада «Тополя», за словами критика, спирається на матеріалі, зачерпнутому з життя народу, основна тема твору — нещасливе кохання, відображене поетом «так, як його розуміє народ, як його відчуває, не платонічну любов, абстрактну, хвору, але повну життя і сили». Отже, Батталія виділяв таку рису твору, як народність.

Правильно з'ясував він також ідейне спрямування творів Шевченка. Героїня поеми «Наймичка», читаємо в його розвідці, «пройнята одним почуттям — материнської любові. Воно все в ній приглушує. Тільки син, його доля, його щастя цікавлять її, є її долею та її єдиним щастям, більш нічого не бажає... Тому-то постать наймички є вищою, кращою від Катерини і наче повитою блиском святості»^{***}. Добре проаналізу-

* Battaglia G. Taras Szewczenko. Życie i pisma jego. — Lwów, 1865. — S. 5.

** Там само. — С. 12.

*** Battaglia G. Taras Szewczenko... — S. 23.

вав Батталія і такі твори, як «Причинна», «Утоплена», «Русалка», «До Основ'яненка», «Гамалія» та «Іван Підкова».

Чимало місця приділив критик поемам Шевченка на історичні теми, в яких, за його словами, поет пішов за народною традицією. «Він, — пише Батталія, — співець народу, сам вийшов із народу, любить народ, вріс у його почуття і проїнятий ними, не віддаляється від нього в тому, що називаємо почуттям... Те, що болить народ, болить і його, де народ плаче, там і Кобзар плаче, де той скаргу в небо кидає, там і він це чинить... А його народ глибоко, традиційно відчуває ті кривди, що їх чинили польські пани. Шевченко не залишав традицій»^{*}. Дослідник вважає, що у змалюванні відносин між Україною і Польщею «багато правди, на жаль, правди не тільки традиційної, а й історичної». У зв'язку з цим він не може погодитися з Совінським, що в основі поеми «Тарасова ніч» лежить племінна ненависть, впевнено заявляючи, що основне в цьому творі — захист волі народу.

Дуже детально проаналізував Батталія поему «Гайдамаки». Навівши уривки з передмови, він заперечив думку Ф. Фаленського, начебто Шевченко закликав до помсти над польською шляхтою в Україні. Прямим запереченням міркувань Фаленського, твердить критик, є також уривок із поеми «Гайдамаки» від слів «Отаке було лихо...» до «...ксондзи, єзуїти» (рядки 1539–1562). Але Батталія не повністю погоджувався з Шевченком. Так, він вважав конфедератів захисниками волі. Але в цілому позитивно оцінив поему, яка є наче «піснею, виспіваною прямо з серця народу» і в якій талант Шевченка «заяснів усіма променями».

У дальшій частині дослідження автор охарактеризував твори, написані в 1844–1847 рр.: «Невольник», «Кавказ», «Сон», «І мертвим, і живим...» та ін., виявляючи у кожному з них найбільш істотні риси. Так, у поемі «Сон», яку вивчав за рукописом, стверджував любов до своїх земляків, у «Кавказі» наголошував на сатиричних мотивах.

Правильно розглянув Батталія і твори Шевченка періоду заслання та останніх років його життя, виділивши серед них поему «Неофіти» та лірику. Сказав дещо і про твори, написані російською мовою, немає тільки жодного слова про драматичні твори. Можливо, дослідник не мав відповідних матеріалів.

Огляд Шевченкової творчості Батталія закінчує такими словами: «Нам видається, що ми познайомили наших читачів зі всіма творами, наскільки це було можливим, подаючи зміст, часом навіть дуже детальний». Із метою ширшого вивчення творів українського поета дослідник радить читати їх в оригіналі.

У заключній частині Батталія зупиняється на перекладах творів Шевченка польською мовою, які здійснили у 60-х роках XIX ст. Л. Совінський, А. Гожалчинський і В. Сирокомля. До перекладів Совінського не мав зауважень. Найбільш близькими до оригіналу Батталія вважав переклади А. Гожалчинського, у зв'язку з чим писав: «Рекомендуємо його (тобто Гожалчинського. — Т. П.) більше читачеві, ніж переклади Сирокомлі, які, хоч місцями поетичнішу на собі виявляють рису, затирають первісний характер Тарасових поезій»^{**}.

Наприкінці автор поінформував читача про видання творів Шевченка в Лейпцигу («Новые стихотворения Пушкина и Шевченки», 1859) та публікацію окремих поезій у журналах «Основа», «Вечерниці» й «Хата». Про поему «Сон» Батталія зауважив, що

* Там само. — С. 28–29.

** Battaglia G. Taras Szewczenko... — S. 56.

вона відома йому «з рукопису, частково з друкарської коректури, підготовленої до видання цієї поеми у Львові, яке однак не здійснилося»^{*}. Доля цього рукопису невідома.

Розглянута праця Г. Батталії — вагомий внесок у польське шевченкознавство 60-х років XIX ст. Це перше монографічне дослідження про Шевченка. Батталія, вивчивши детально письменницьку спадщину Кобзаря та критичну літературу про нього, з успіхом охарактеризував усі етапи життя і творчості українського поета. Демократичні позиції, на яких стояв дослідник, допомогли йому вірно з'ясувати ідейний зміст Шевченкових творів, хоч у деяких деталях він помилявся. Дослідження Батталії «*Taras Szewczenko, życie i pisma jego*» відіграло позитивну роль у популяризації творів Шевченка серед поляків.

Короткий нарис про життя і творчість Шевченка міститься в книжці А. Кіркора «*O literaturze pobratymczych narodów słowiańskich*», в розділі, де подається стислий огляд української літератури. Кіркор, спираючись на праці своїх попередників, подав найважливіші факти з життєвого і творчого шляху Шевченка та розглянув найвидатніші його твори. Хоч дослідник не вносив в інтерпретацію окремих творів нових думок, проте не можуть не цікавити нас міркування щодо біографії і творчості поета, зокрема таке: «Цей юнак, якого били, калічили, попихали ним, козачок дяків став врешті вільним. Пройнятий думками і прагненнями народу та цілком відданий йому і рідній землі, працював днями і ночами, малював і вчився на переміні. Водночас почав писати вірші народною мовою, а все, що написав, розхачували земляки, читали і прославляли. Починав уже бути відомим, його поезії передавали з рук у руки, аж на батьківщину, де їх вивчали і клали на ноти. Також і в Петербурзі Велегорський клав на музику його щирі пісні, які стали модними, популярними навіть у салонах»^{**}. Польський критик був високої думки про Шевченкову поезію. «Ці думи, ці поезії, — пише він, — це сльози і болі, з такою силою і правдою відтворені, що не можна їх читати без хвилювання». Наприкінці згадує автор про пошану до Шевченка з боку земляків та про значення його творчості.

У нарисах української літератури, які опублікував Ф. Равіта-Гавронський у варшавській газеті «*Prawda*» за 1884 р. (№ 9–12), належне місце відведено характеристиці Шевченка, твори якого «багаті правдою образів і колориту та своєрідним почуттям краси». Автор нарисів наводить тезу, що Шевченко «своїм генієм і джерелом натхнення» зайняв особливе становище в українській літературі, став основоположником нового українського письменства.

Повніший портрет Шевченка подав А. Блаховський у статті «*Taras Szewczenko jako obywatel i poeta rusko-ukraiński*», опублікованій 1884 р. у двотижневику «*Echo z Rokucia*» (№ 1, 4, 5 і 6). Автор на початку статті заявив, що Шевченко — найвидатніший представник нової української літератури, який «силою свого таланту і любов'ю до батьківщини досяг вершин». Далі критик охарактеризував його життєвий і творчий шлях, причому використав низку Шевченкових віршів у власних перекладах. Із захопленням висловився Блаховський про такі твори, як «Катерина», «Гамалія», «Мені однаково», «Сестрі», але до поеми «Гайдамаки» поставився негативно. Крім того, Блаховський допустив низку перекручень: не проаналізував окремих творів Шевченка, невірно висвітлив питання українсько-російських літературних взаємин та ін. Однак заслуга А. Блаховського в тому, що він популяризував твори українсько-

* Там само. — С. 57.

** *O literaturze pobratymczych narodów słowiańskich*. Odczyty A.H. Kirkora w Krakowie, 1874, стр. 66.

го поета серед своїх співвітчизників. Згодом він опублікував статтю про Шевченка з незначними змінами у газеті «Kurjer Lwowski» (1887, № 142–144). Дивно, що цих статей Блаховського не помітили шевченкознавці, увагу яких привернула тільки невелика стаття «Kilka poetycznych utworów Tarasa Szewczenki», що є скороченням доповіді про Шевченка, прочитаної 18 січня 1891 р.*

У березневому додатку варшавського «Przeglądu Tygodniowego» за 1884 р. (стор. 277—294) опубліковано статтю «Taras Szewczenko» невідомого автора, що виступив під криптонімом «M. S. z Kijowa». Стаття написана з приводу 23-ої річниці з дня смерті поета. На початку названо праці українських і польських шевченкознавців та празьке видання «Кобзаря», в якому, за словами автора статті, відсутні деякі твори і частина листування. Далі стисло охарактеризовано життя і творчість Тараса Шевченка: дитячі та юнацькі роки, творчі успіхи в галузі поезії, перебування на засланні й останні роки життя. Неодноразово спростовує автор біографічні факти, помилково висвітлені в критичній літературі. Часто ілюструє свої твердження уривками з Шевченкових поезій в оригіналі або в польському перекладі. Невідомий нам дослідник, яким був, мабуть, літератор-українець, що засвідчують деякі дані статті, правильно оцінив Шевченка-поета. Цим він надав конкретну допомогу польському читачеві, якого дезорієнтували критики консервативного потоку.

Найглибше розкрив літературний портрет Тараса Шевченка в польській критиці Іван Франко. Загальновідомою є його стаття «Taras Szewczenko», яка була опублікована 1893 р. у «Kurjerze Lwowskim» (№ 620–68). Це була вже друга стаття Франка про Шевченка, перша надрукована в 1891 р. у журналі «Зоря» (№ 5, с. 86–96). Статтю «Taras Szewczenko» проаналізував О.Н. Мороз**. Однак тези і висновки Мороза можна поширити, іноді навіть у дечому змінити, коли взяти до уваги Франкову статтю «Charakterystyka Szewczenki», що зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР (ф. 3, № 687). Це автограф доповіді, яку Франко прочитав 25 січня 1889 р. у Львові для слухачів-поляків. Рукопис має шість аркушів (14,5 см x 22,5 см), списаних з обох боків. Ця стаття Франка стала основою для дальших його публікацій про Шевченка, добре відомих читачеві.

Франко як популяризатор Шевченка серед широких кіл польської громадськості відіграв важливу роль. До його статей і повідомлень, яких налічується понад десять, прислухався польський читач, письменник і критик, бо революціонер-демократ сказав їм правдиве і авторитетне слово про Шевченка та його невмирущі твори.

III

Значне місце у польському шевченкознавстві другої половини XIX ст. посідає висвітлення окремих проблем, пов'язаних із життям і творчістю Шевченка.

Цінні матеріали опублікували Й. Гордон, Броніслав Залеський і Ф. Равіта-Гавронський. Перші два автори поділилися своїми спогадами про Шевченка з часів перебування його на засланні в Новопетровську. Найбільше уваги приділив він зв'язкам

* «Kurjer Stanisławowski», 1891, № 251, стор. 1–4.

** Мороз О.Н. Творчість Шевченка в оцінці І. Франка (за матеріалами, які друкувалися в польській пресі) // Збірник праць одинадцятої наукової шевченківської конференції. — К.: Вид-во АН УРСР, 1963. — С. 78–88.

Шевченка із засланцями-поляками. Шевченко «обдаровував сердечним почуттям Зигмунда Сераковського і Желіговського Едуарда», добре ставився до Броніслава Залеського, що постачав йому олівці, папір, фарби і книжки. Український поет, пише Залеський, виявив глибокий інтерес до польської літератури, знав твори А. Міцкевича, захоплювався віршами Богдана Залеського, чимало з них знав напам'ять. Закінчує свою статтю Залеський тезою, що Шевченко справжній народний поет.

Спогади Й. Гордона і Б. Залеського, сучасників Шевченка, цінні фактичним матеріалом, їх необхідно враховувати при характеристиці життєвого шляху поета.

Деякий інтерес викликає стаття Ф. Равіти-Гавронського «Taras Szewczenko i księżniczka Barbara Repnin», опублікована у газеті «Nowa Reforma» за 1887 р. (№ 219–222). У цій статті висвітлено роль княжни Варвари Репніної у житті Шевченка, зокрема намагання її вивести поета з-під впливу товариства «мочимордів». Це їй вдалося до певної міри. Вплив Репніної на Шевченка був позитивний. Поет відносився до неї з симпатією, присвятив їй поему «Тризна». Доля Шевченка завжди турбувала Репніну. Коли він перебував на засланні, Репніна вживала заходів до його звільнення. Равіта, спираючись на листування та інші матеріали, намагався якнай докладніше висвітлити ці факти. Він навіть переклав на польську мову один із віршів Шевченка, присвячених Репніній:

Twój dobry anioł otoczył mię
Nieśmiertelnemi skrzydłami
I cichą swoją mową
Obudził marzenie o raju*.

Однак вірші «Нам з тобою, моя сестро» і «Нехай доля», які належать перу О. Псьол, Гавронський помилково приписав Т. Шевченкові.

Стаття Равіти-Гавронського не втратила значення і сьогодні, хоча згодом з'явилися праці, в яких ширше охарактеризовано відносини Шевченка й Репніної.

Крім біографічних польські критики досліджували і окремі проблеми творчості Шевченка: «Жінки в поезії Шевченка», «Світогляд Шевченка», «Міцкевич і Шевченко», «Значення творчості Шевченка» тощо.

Чимало спостережень висловив Ф. Равіта-Гавронський у статті «Kobiety w poezji T. Szewczenki» («Жіночі образи в поезії Шевченка», 1887, № 13–17). За сло- [пропущений текст] ...на підтвердження цієї думки автор зіставив Шевченкові балади з баладами Міцкевича. У Шевченка немає хворобливого сентименталізму, його балади «блищать золотом життєвої правди», хоча жіночі образи пасивні, зі світом зв'язує їх тільки мрія. Це пояснюється характером балади, яка «брала тільки один факт із життя і подавала його в фантастичному освітленні». В основному таким фактом був любовний епізод, тому «як у інших поетів, так і в Шевченка жінка в баладах була показана частіше в боротьбі з собою, ніж із життям, що її оточувало».

Із більшою виразністю змальовані жінки в поемах «Катерина», «Наймичка», «Відьма», «Невольник» тощо. Заслуга Шевченка в тому, читаємо в статті Гавронського, що він «потрапив своїм поетичним словом змалювати життя селянського світу, що вказав на чистоту і глибину почуття там, де інші його майже не бачили, що зміг нещасних кріпаків поставити на вершину вселюдських типів»^{**}. Особливою любов'ю і пошаною оточив поет безправну

* «Nowa Reforma», 1887, № 220, стор. 1.

** «Życie», 1887, № 13, стор. 200.

жінку-кріпачку. Гавронський, проаналізувавши типи жінок у Шевченкових поемах «Катерина», «Наймичка», «Неофіти», «Гайдамаки», «Невольник» та інших, прийшов до висновку, що найбільш майстерно відтворені образи Катерини і Ганни. «Дві головні й найкращі його героїні, Катерина і Ганна, — пише він, — це два полюси людського серця, один на ім'я — любов коханої, другий — любов матері». У кінці статті критик зазначив, що Шевченко бажав, щоб жінка була в суспільстві «сильною, великою і чистою». Таким був його ідеал.

У польському шевченкознавстві 60–90-х років XIX ст. з'явилося кілька статей про ідейний зміст творів Шевченка. Характерно, що автори цих статей виступають під криптонімами або псевдонімами.

У газеті «Dziennik Literacki» від 1861 р. (№ 69) була надрукована стаття «Szewczenko-Sulima», підписана криптонімом «M. W.». Можливо, автором цієї статті був відповідальний редактор «Dziennika Literackiego» В. Манецький. Найбільше місця у статті приділено творам Шевченка на історичні теми, зокрема поемі «Гайдамаки». Однак автор не зрозумів цього твору, його позитивних образів та ідейного звучання.

Хто виступив під криптонімом «S. S.» як автор статті «Taras Szewczenko jako tłumacz politycznych przekonań Rusi» («Dziennik Poznański», 1873, № 33), важко сказати. Стаття, в якій чимало уваги приділено життю і творчості Шевченка, спрямована на поєднання українців і поляків у душі Люблінської унії, яку насильно накинута Україні польським королем. Головна теза статті є реакційною, протилежною ідеям, які проголошував Шевченко.

Автор статті «Taras Szewczenko a Ruś galicyjska», підписаної криптонімом «P. K.» («Przegląd Tygodniowy», 1886, № 4, с. 384–400), Платон Костецький (українець за походженням) висловив низку спостережень про Шевченка і політику галицьких народовців. Хоча народовці намагаються співчувати ідеям Шевченкових творів, проте їх дії суперечать цьому.

Помилковими виявилися тези М. Здзеховського, який у книзі «Очерки из психологии славянского племени», виданій згодом польською мовою, твердив, що твори Шевченка пройняті песимізмом і зневірою в життя. Це він намагався довести на прикладах поем «Катерина», «Відьма» і «Гайдамаки». Щодо останньої поеми він писав: «Смуток без меж і кінця подає тут, з одного боку, руку фаталістичній безнадійності, а з іншого — кривавим підшептам ненависті й помсти: весна, зеленіють і квітнуть степи, птахи в дібровах своїм співом вітають теплий подув полудня, але люди не можуть цим задовольнитися, їм треба хмар, диму і струменів крові. О люди! Чи з'єднає вас колись почуття братерства? — На жаль, ніколи». Не зрозумів Здзеховський також ідейного спрямування «Неофітів», яке звів до невиправданого нічим месіанізму.

Проти міркувань М. Здзеховського виступив І. Франко зі статтю «T. Szewczenko w oświeceniu p. Ursina»^{***}, в якій заявив, що це фальшива інтерпретація Шевченкової поезії, суперечна її духові. Для підтвердження свого погляду Франко з'ясував ідейний зміст тих творів, які розглядав Здзеховський. Переконливою аргументацією стали уривки з балади «Тополя» (рядки 34–49), поеми «Гайдамаки» (рядки 1539–1546, 1559–1562, передмови від слів «...весело подивиться.....» до «...слав'янська земля») та вірша «І багата

* «Życie», 1887, № 17, стор. 279.

** Zdzichowski M. Mesjaniści i sławianofile. Szkice z psychologii narodów słowiańskich. — Kraków, 1888. — S. 285.

*** «Przegląd Literacki», додаток до газети «Kraj», 1888, № 52, стор. 12–15; Урсин — псевдонім Здзеховського, під яким була опублікована його праця російською мовою («Очерки из психологии славянского племени. Славянофиль»). — СПб., 1887).

я...», наведені Франком у власному перекладі польською мовою. Шевченкознавці не помітили цих перекладів. Франкова стаття закінчується закидом на адресу Здзеховського, який у поезії Шевченка «шукав містики і заблукав у цьому шуканні».

Здзеховський прочитав статтю Франка, але залишився на старих позиціях, що засвідчує його відповідь «Za i przeciw»^{*}.

У 1892 р. у Кракові вийшла брошура польського літературознавця О. Третьяка «Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка», написана українською мовою. Автор поставив перед собою завдання детальніше розглянути думки критиків (І. Франка, М. Дашкевича та ін.) про вплив поезії Міцкевича на творчість Шевченка. Порівнявши окремі Шевченкові твори з поезіями Міцкевича, він зазначає: «Ми переконались, що сей вплив дійсно об'являється в баладах і політичних поемах... Ми пересвідчилися, що в політичних стихотворах Шевченка сей вплив сягає глибоко і простеляється не тільки на основу й напрям цих творів, але й на їх форму і що не тільки «Ustęp», але друга й третя часть «Дідів» Міцкевича представляє багато аналогій зі «Сном» і з «Великим льохом» Шевченка»^{**}.

Цю ж проблему розглядав О. Колесса у дослідженні «Шевченко і Міцкевич» (Львів, 1894), в якому зробив низку нових спостережень і доповнень, заперечивши деякі тези свого попередника. Третьяк у рецензії на працю Колесси, хоч погоджувався з його окремими твердженнями (напр., про вплив на балади Шевченка не тільки Міцкевича, а й Пушкіна і Жуковського), однак свого погляду не змінив^{***}.

Чималий інтерес викликають дослідження про Шевченка П. Свєціцького (1841–1876), невтомного поборника польсько-українського культурного єднання. У доповіді про українську літературу XIX ст., текст якої опубліковано окремою брошурою 1871 р., Свєціцький дуже вдало охарактеризував значення творчості Шевченка та визначив його місце в історії літератури^{****}. Шевченка він назвав геніальним поетом, його твори глибоко народними. Невід'ємними рисами їх вважав високу ідейність, простоту і поетичну майстерність. Завдяки цим якостям твори Шевченка зрозумілі широким народним масам. Цим перевищив поет таких велетнів світової літератури, як Гете, Міцкевича, Байрона, зайнявши чільне місце в світовій літературі.

Друкували у польській пресі й відгуки на матеріали і праці про Шевченка. Так, у «Przeglądzie Lwowskim» за 1883 р. (т. XVI, с. 152–153) міститься обширна довідка про листи Тараса Шевченка до Броніслава Залеського, опубліковані в «Киевской старине» від 1883 р. (№ 1, 3 і 4). У кінці довідки висловлюється побажання, щоб листи Шевченка з'явилися в польському перекладі.

У літературному додатку газети «Kraj» за 1886 р. (№ 31) Лісовчик опублікував статтю «Alarm na mogile», яка є скороченим перекладом із журналу «Киевская старина» (1886, т. IV, 708–728). У статті йдеться про те, як поміщики в Україні вживали заходів, щоб перешкодити вшановувати пам'ять Шевченка.

Не можна не звернути уваги на рецензії польських критиків на праці М. Чалого, Й. Кулябки та О. Кониського про Шевченка. Перші дві роботи прорецензував Ф. Равіта-Гавронський («Prawda», 1884, № 17, с. 196–199), на працю О. Кониського «Дитинний вік Шевченка» відгукнувся Й. Третьяк («Kwartalnik Historyczny», 1893, р. VII, с. 676). Дуже цікавою є рецензія Гавронського на монографію М. Чалого «Жизнь и

* «Przegląd Literacki», додаток до газ. «Kraj», 1889, № 3, стор. 16.

** Третьяк О. Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка. — Краків, 1892. — С. 38.

*** «Kwartalnik Historyczny». — Lwów, 1895, р. IX. — S. 549–556.

**** Вік у діях літератури української. Відчит П. Свєціцького. — Львів, 1871. — С. 12–16.

произведения Т. Шевченко» (К., 1882), зокрема в тій частині, яка стосується ідейного змісту поеми «Гайдамаки». Чалий твердив, що Шевченко закликав до помсти. Гавронський заперечив це твердження, процитувавши окремі уривки твору та передмову.

Низку думок про Шевченка та його поему «Гайдамаки» висловив Й. Третяк у рецензії на другу частину «Історії літератури руської» О. Огоновського*. Рецензент зупинився, у зв'язку з характеристикою Огоновського, на тематиці, образах й ідейному звучанні «Гайдамаків». Хоч деякі закиди, адресовані Огоновському, справедливі (недостатність аналізу ідейно-тематичного змісту поеми, відсутність зіставлення її з твором С. Гошинського «Канівський замок» та ін.), проте О. Третяк не зрозумів соціальної основи гайдамаччини і відповідно головної ідеї «Гайдамаків».

Цінне повідомлення написав І. Франко 1886 р. для польської газети, мабуть, для варшавської «Prawdy», про матеріали, опубліковані в «Зорі» (1886 р., № 6) щодо 25-ї річниці з дня смерті Т. Шевченка. Однак ця стаття («Pamiętkowy numer «Zori» w 25-tą rocznicę zgonu Szewczenki») із невідомих причин не була надрукована. Збереглася тільки виправлена гранка, яка знаходиться у Відділі рукописів Інституту ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР (ф. 3, № 7–2305). Нещодавно опубліковано її в українському перекладі**. Особливу увагу привертає перша частина статті. У ній Франко показав значення Шевченка та проаналізував власний вірш «В двадцять п'ять роковини смерті Тараса Гр. Шевченка», яким починався номер «Зорі», присвячений Шевченкові. Ось якими словами закінчував Франко характеристику невмирущого Кобзаря: «Ідеї Шевченка, ідеї розумного прогресу, що спирався б на свободу, повагу до прав інших та любов до «найменшого брата», можуть і мусять стати тим прапором, під яким піде новий рух». У другій частині, що має характер довідки, автор поінформував про статтю Д. Мордовцева «Роковини Шевченка в Петербурзі», про вірш М. Некрасова «На смерть Шевченка», про шевченкіану в німецькій пресі та про свою статтю «Шевченко героєм польської революційної легенди».

Зрештою, необхідно згадати, що в польській пресі другої половини XIX ст. постійно публікували повідомлення і короткі звіти про урочисті вечори, організовані на пошану Т. Шевченка. Наприклад, у краківській газеті «Nowa Reforma» від 3 квітня 1889 р. (№ 77) вміщено широку інформацію про вечір, присвячений пам'яті Шевченка, який відбувся в Кракові 1 квітня 1889 р. Програму вечора здійснювали студенти-українці, що навчалися у краківських вишах, та українські та польські актори. На вечорі виконували українські й польські пісні. Польський поет Ю. Орловський із нагоди вечора написав вірш «Na uroczysty obchód rocznicy zgonu Tarasa Szewczenki», текст якого роздавали присутнім на концерті.

Подібні кореспонденції про відзначення ювілейних дат Т. Шевченка знаходимо також у польських газетах Львова, Варшави та інших міст.

* * *

Отже, польські критики і публіцисти другої половини XIX ст. активно цікавилися життям і творчістю Т. Шевченка, висвітливши чимало питань шевченкознавства. Значна частина розглянутих публікацій заслуговує схвалення, до деяких із них варто віднести критично, оскільки в історії тогочасної критики наявні дві течії — прогресивна і реакційна.

* «Kwartalnik Historyczny», 1890, р. IV, стор. 314–325.

** «Жовтень», 1967, № 3, стор. 107–108.